

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2020-24-2-228-244>

УДК 373.5.015.31:316.477

ORCID ID 0000-0003-1927-0396

Тетяна Федорченко,

доктор педагогічних наук, професор,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ORCID ID 0000-0003-2571-5785

Валерія Нечерда,

кандидат педагогічних наук,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОКЛАСНИКА У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

***Анотація.** Стаття присвячена актуальній і сучасній проблемі. Метою статті є висвітлення проблеми формування успішної особистості старшокласника у педагогічній теорії і практиці, розкриття особливостей рис, які притаманні успішній особистості старшокласників і сучасних педагогів.*

У процесі теоретичного осмислення проблеми авторами проаналізовано сутність понять «успіх», «успішність», «успішна особистість», «соціальна успішність». З'ясовано, що зазначені поняття є комплексним соціокультурним феноменом, що проявляються в різних контекстах: філософському, педагогічному, психологічному соціологічному. Акцентовано увагу на вікових особливостях старшокласників.

За результатами дослідження визначено риси, які притаманні успішній особистості старшокласника: патріотизм, освіченість, цінності здоров'я, здатність ризикувати, самоповага, рішучість, відповідальність перед собою і оточуючим середовищем, здатність до самовдосконалення й саморозвитку, дисциплінованість, цілеспрямованість, впевненість у власних силах, наполегливість у досягненні цілей, креативність. Представлено результати тестування щодо педагогів стосовно рис сучасного успішного вчителя (освічена людина з високими моральними якостями, патріот, рішуча особистість із свідомою громадською позицією, швидко реагує на зміни у соціумі, вміє працювати в команді, приймає обґрунтовані рішення, усвідомлює свої мрії і цілі, що ведуть до успіху, володіє майстерністю людських взаємин).

У висновках наголошено, що у освітньому середовищі має місце відсутність системності у роботі, зокрема з таких напрямів як: знання педагогами гендерних особливостей старшокласників; партнерська взаємодія вчителів із сім'ями учнів; розбудова конструктивної групової взаємодії; підвищення ефективності діяльності учнівського самоврядування; залучення учнів до здорового способу життя; партнерська взаємодія педагогів закладу освіти з громадськими організаціями; переважають форми, методи й технології виховання, що мало враховують внутрішній світ сучасного старшокласника, його інтереси та потреби.

Прогнозовано подальше вивчення означеної проблематики, яке дозволить визначити і впровадити оновлені ефективні форми, методи, технології формування соціально успішної особистості старшокласників у системі загальної середньої освіти.

Ключові слова: старшокласник, успіх, успішна особистість старшокласника, формування успішної особистості

Tetiana Fedorchenko,
Doctor of Sciences in Education, Professor,
Institute of Problems on Education of the NAPS of Ukraine
Kyiv

Valeria Necherda,
PhD in Pedagogy,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv

FORMATION OF THE SUCCESSFUL PERSONALITY OF A SENIOR SCHOOL STUDENT IN THE PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE

Abstract. *The article discusses one of the topical and modern problems. The purpose of this article is to coverage the problem of forming a successful personality of a senior student in pedagogical theory and practice, to reveal the features of traits inherent in a successful personality of senior student and teachers.*

Authors analyzed the approaches to the definition of “success”, “successful personality”, “social success”. The study found that these concepts are a complex socio-cultural phenomenon that manifests itself in different contexts: philosophical, pedagogical, psychological and sociological. It is focused on the age characteristics of senior students.

According to the results of the study, the features that are inherent in the successful personality of senior student are identified: patriotism, education, health values, ability to take risks, self-esteem, determination, responsibility to oneself and the environment, ability to self-improvement and self-development, discipline, purposefulness, self-confidence, persistence in achieving goals, creativity. The results of testing for teachers regarding the traits of a modern successful teacher are presented (an educated person with high moral qualities, a patriot, a decisive person with a conscious civic position, quickly responds to changes in society, knows how to work in a team, makes informed decisions, realizes his dreams and goals, leads to success, has a mastery of human relationships).

The conclusions state that in the educational environment there is a lack of consistency in work, in particular in such areas as: teachers knowledge of gender characteristics of senior students; partnerships between teachers and student families; development of constructive group interaction; increasing the efficiency of student government activities; attracting students to a healthy lifestyle; partnership interaction of teachers of an educational institution with public organizations; forms, methods and technologies of upbringing prevail, little consideration is given to the inner world of a modern senior student, his interests and needs.

Further study of the specified problems which will allow defining and introducing the updated effective forms, methods, technologies of formation of the socially successful personality of senior pupils in system of general secondary education is forecasted.

Key words: *formation of a successful personality, senior student, success, successful senior student personality.*

Вступ. У сучасному суспільстві надзвичайно актуальним є питання

можливості успішної самореалізації особистості. Активна позиція особистості щодо власного життя, яка сприяє досягненню успіху, можлива за умови віри в краще майбутнє, в можливість перемоги добра над злом, справедливості над несправедливістю. Знання того, що за законами діалектики поступальний характер розвитку іноді переривається та все ж у кінцевому рахунку перемагає правда, справедливість, добро, висхідна лінія розвитку людства, слугує основою оптимізму. Отже, оптимістичний світогляд значною мірою визначає орієнтацію людини на успіх.

Про необхідність формування у старшокласників соціально успішної особистості знайшли своє підтвердження у положеннях Національної доктрини розвитку освіти, національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей» (Бех, Алексеєнко, Кириленко, Кириченко, Корецька, Остапенко, Пруцакова, Харченко, Шкільна, & Журба, 2019) наголошує на тому, що цільовим мейнстримом освіти сьогодення є формування нової людини, що вмє опрацьовувати інформацію, володіє «мисленням нового порядку», яке має бути *критичним, креативним і піклувальним*.

Аналіз стану дослідженості проблеми формування успішної особистості свідчить про постійну увагу вчених різних контекстах: філософському, педагогічному, психологічному соціологічному.

Детальний аналіз філософського аспекту проблеми успіху дав (Тульчинський, 1990), який говорить про те, що успіх як соціальне визнання посідає вагоме місце у системі мотивації та осмислення людиною самої себе, своїх учинків і життєдіяльності загалом, формуванні особистості. Автор виокремлює декілька форм успіху: *успіх-популярність* як широке соціальне визнання результатів діяльності особи, її справ та вчинків; *успіх-визнання* із боку значущих інших; *успіх-подолання*, який проявляється у вирішенні особою

проблем та протиріч у власному житті.

На думку відомого діяча громадсько-педагогічної думки ХІХ століття (Ушинського, 1952) досягти успіху дитина зможе, якщо мета і зміст її виховання відповідатимуть соціальним потребам. Велике значення у досягненні успіху має спільна ідея педагогічних теорій (Амонашвілі, 1990; Дьюї, 1923; Корчака, 1976; Монтессорі, 2004; Шацького, 1980): виховання через свободу особистості з багатим внутрішнім світом, активної, творчої, самостійної і відповідальної.

У низці вітчизняних досліджень (Пасечнікова, 2008; Столярчук, 2015) «успішність особистості» розглядається: як проблема особистісного зростання, розвитку самоідентичності, адаптованості до зовнішніх умов життєдіяльності. Це поняття, яке охоплює не одиничне випадкове явище, а неодноразово верифікований життєвий досвід, що формується завдяки позитивному мисленню і способу життя, основу якого становить мотивація досягти поставленої мети через цілеспрямовану діяльність, прагнення постійно розвиватись..

У працях педагогів (Макаренко, 1953; Сухомлинський, 1976) зазначено, що соціальна успішність особистості це – якість, притаманна особистості, що досягла успіху у процесі навчання і виховання. Психологи трактують феномен соціальної успішності особистості більш широко, – як переживання людиною стану задоволення, радості від досягнення високого результату в діяльності, самореалізації в усіх сферах свого існування (Батурін, 1979; Рубінштейн, 1946).

Соціальну успішність розглядають також як діяльнісну реалізацію особистістю прагнення знайти справу свого життя, що відповідає очікуванням суспільства (Бодальов, 1991; Знаков, 1975). Дослідники зазначають, що соціально успішна людина має цінні досягнення у соціально значущій діяльності, взаємодії і вирішення життєвих проблем, така особистість повинна

володіти певними знаннями, навичками та якостями.

Однак, незважаючи на значну кількість публікацій із досліджуваної проблематики та їх наукову цінність, питання формування соціально успішної особистості старшокласника не завершено і потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Мета та завдання. Метою статті є висвітлення проблеми формування успішної особистості у педагогічній теорії і практиці, розкриття особливості рис, притаманних успішній особистості старшокласників.

Реалізація поставленої мети передбачала вирішення таких завдань: 1) вивчення, аналіз, узагальнення філософських, соціально-педагогічних, психологічних джерел досліджуваної проблеми; 2) проведення теоретичного аналізу дефініцій поняття «успіх», «успішна особистість», «соціально успішна особистість» у працях зарубіжних та вітчизняних учених; 3) презентація сучасного уявлення старшокласників і педагогів щодо формування успішної особистості у часи мінливих змін.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи дослідження: порівняльний аналіз психолого-педагогічних наукових джерел з досліджуваної проблеми; концептуальний аналіз поняття «успіх», «успішна особистість», «старшокласник»; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду з проблеми дослідження; ознайомлення з програмами та звітами щодо виховної діяльності закладів загальної середньої освіти, педагогічне спостереження, анкетування педагогів й старшокласників щодо обізнаності ключових понять досліджуваної проблеми.

Дослідження проводиться у межах наукового дослідження «Формування соціально успішної особистості старшокласника у системі загальної середньої освіти» на базі закладів загальної середньої освіти м. Києва, Київської та Черкаської областей. Експериментальною роботою було охоплено 126 учнів 10-

11 класів.

Результати дослідження. Рефлексія психолого-педагогічних джерел, як вітчизняних так і зарубіжних присвячених питанням формування успішної особистості дозволила розкрити поняттєво-категоріальний аналіз ключових понять.

У просторі світового наукового дискурсу зустрічається велика кількість міждисциплінарних досліджень поняття «успіх» і «успішність», які здійснюються науками, що центруються на проблематиці життєздійснення людини й розвитку її особистості: філософією, соціологією, психологією, педагогікою.

За підсумками наукового осмислення проблеми, можна вважати, що «успіх» як феномен розглядається у декількох аспектах: досягнення певного очікуваного результату, який визначається особою як значущий; суспільне визнання досягнень людини; як розвиток та подолання власних меж; як показник становища в суспільстві.

Серед пріоритетних проблем розвитку особистості важливе місце належить категорії «успішності», ставлення людини до власного успіху, оскільки успіх як психологічне явище пов'язаний із соціальною природою людини, з виявом її сутнісного начала.

Достатньо складним для аналізу і розуміння є поняття «успішність». Як і у випадку з «успіхом», у вчених немає спільної думки щодо його визначення. Ситуація ускладнюється ще й тим, що у різних людей, які неодмінно є об'єктами досліджень, «успішність» викликає різні асоціації і пов'язана з індивідуальною системою оцінок і цінностей.

Ми дійшли висновку, що успішність як поняття має об'єктивний та суб'єктивний аспекти. На відміну від успіху, успішність – це неодноразово верифікований досвід. Суб'єктивний компонент успішності визначається

емоційно забарвленим станом переживання особою власного успіху. Об'єктивний компонент пов'язаний з оцінкою людини та результатів її діяльності як успішних на основі уявлень про успішність, властивих конкретному соціокультурному середовищу.

Отже, у процесі теоретичного осмислення проблеми нами разом зі співробітниками лабораторії фізичного розвитку та здорового способу життя ІПВ НАПН України визначено поняття «успіх», як багатомірне поняття, соціальна категорія, яка пов'язана з розкриттям потенціалу зростаючої особистості, її внутрішньою мотивацією на досягнення бажаної мети, готовністю до самореалізації у різних сферах життя, здатністю до соціальної дії, активності та мобільності, набуття і виконання пов'язаних з нею соціальних ролей, життєвого і професійного вибору.

«Соціально успішна особистість старшокласника» – складна системна характеристика, вмотивована спрямованість особистості, що визначається здатністю розвивати себе, успішно діяти в різних життєвих ситуаціях, – ґрунтується на системі цільових вмотивованих установок, ціннісних орієнтаціях, знаннях, уміннях і навичках виконувати життєві і соціальні ролі, виявляється в активній життєвій позиції та прагненні впливати на соціальні процеси, передбачає творчу активність до життя й власного розвитку, усвідомлення успішності як власної цінності.

Особливої актуальності формування соціально успішної особистості набуває у юнацькому віці. У школі старший підлітковий вік має межі 15-17 років, оскільки сучасні учні закінчують школу, як правило, у 16-17 років.

Вагомим для нашого дослідження є врахування можливостей висвітлення юнацького віку: формування професійних інтересів, максимальна увага до індивідуальних особливостей та інтересів учнів, що дає простір їх власній розумовій і соціальній ініціативі; розумовий розвиток через формування

індивідуального стилю розумової діяльності; усвідомлення своїх можливостей, прагнень, призначення в житті; розвиток особистісного самовизначення як усвідомленого вибору позиції у певній життєвій ситуації, самосвідомості як основи ставлення до себе та взаємодії з іншими людьми; ставлення до соціуму й осмислення себе в ньому; конкретизація життєвих планів, вибір професії; розвиток соціальної компетентності як основної складової здатності старшокласника у процесі спілкування та взаємодії знаходити нових друзів, груп, компаній, поглиблення та розширення рефлексивних характеристик самосвідомості.

Задля отримання об'єктивної інформації серед педагогів й учнів старших класів було проведено бліц-опитування щодо обізнаності «Якою Ви вважаєте успішну особистість?».

Старшокласники визначилися щодо основних рис, притаманних успішній людині мають (таблиця 1.) Крім зазначених якостей старшокласники одиночно згадували й такі, як самодостатність, незалежність, витривалість, стресостійкість, чесність, самопожертва, комунікабельність, активність, винахідливість, зібраність, сильний характер, воля, вміння себе презентувати, амбіційність, жага до перемоги, обізнаність, талант.

Таблиця 1

Розподіл відповідей старшокласників експериментальних закладів щодо асоціацій зі словом «успішна людина»

Варіанти відповідей	Відповіді у %
1	2
Патріотизм	72
Освіченість	62
Життєві плани на майбутнє, цінності здоров'я	60
Здатність ризикувати	58
Самоповага	54
Здатність до самовдосконалення, саморозвитку	52
Рішучість	32
Відповідальність перед собою і оточуючими	30

1	2
Працелюбність	26
Наполегливість у досягненні цілей	24
Дисциплінованість	22
Цілеспрямованість, впевненість у власних силах	20
Креативність	18

На переконання педагогів, сучасний успішний учитель повинен мати наступні риси особистості (таблиця 2).

Таблиця 2

Сучасна успішна особистість – це людина яка....

№ з/п	Успішний старшокласник	Успішний сучасний вчитель
1.	Гнучкий, мобільний, конкурентоспроможний, уміє інтегруватись у динамічне суспільство, презентує себе на ринку праці.	Освічена людина з високими моральними і вольовими якостями, рішуча особистість, із свідомою громадською позицією, з успішною життєдіяльністю.
2.	Уміє критично мислити, використовує знання як інструмент для розв'язання життєвих проблем; адекватно сприймає оцінки інших людей, усвідомлює свої права, потреби, цінності і пріоритети.	Все життя вчиться і удосконалює себе; швидко та ефективно реагує на будь-які зміни у соціумі; приймає обґрунтовані рішення.
3.	Генерує нові ідеї, приймає нестандартні рішення і відповідає за них.	Чесний із собою та оточуючими, впевнений у своїх силах, позитивно сприймає життя і позитивно мислить.
4.	Володіє комунікативною культурою, уміє працювати в команді.	Вміє працювати в команді, вірить у власні сили, має чіткі цілі.
5.	Уміє запобігати конфліктним ситуаціям і виходити з них.	Прагне до життєвого та професійного успіху, усвідомлює свої мрії та цілі, що ведуть до успіху.
6.	Цілеспрямовано використовує свій потенціал в особистісному плані.	Володіє майстерністю людських взаємин, здатний розуміти почуття і потреби інших людей.
7.	Вміє здобувати й аналізувати інформацію отриману з різних джерел, застосовувати її для індивідуального розвитку і самовдосконалення.	Надає підтримку і допомогу тим, хто цього потребує.
8.	Здатний до вибору альтернатив, що пропонує сучасне життя; дбайливо ставиться до свого здоров'я як найвищої цінності.	Має педагогічний оптимізм, віру в людину, в дитину, в користь і правоту своєї справи.

Аналіз практики виховної роботи у системі закладів загальної середньої освіти показав, що проблемі формування соціально успішної особистості старшокласників не надається належна увага, оскільки педагоги недостатньо усвідомлюють важливість проблеми. Немає системності у роботі з таких напрямів: знання педагогами гендерних особливостей старшокласників (12%);

партнерська взаємодія вчителів з сім'ями учнів (24%); формування соціально успішної особистості старшокласника у процесі навчання життєвих навичок (18%), розбудова конструктивної групової взаємодії (23%), підвищення ефективності діяльності учнівського самоврядування (13%), залучення до здорового способу життя «24%); партнерська взаємодія педагогів закладу освіти з громадськими організаціями (8%); переважання форм, методів і технологій виховання, що мало враховують внутрішній світ сучасного старшокласника, його інтереси та потреби (12%).

Отже, подальший наш пошук вирішення проблеми буде спрямовано на вивчення старшокласника як успішної особистості у системі загальної середньої освіти, створення сучасного науково-методичного підґрунтя для оновлення змісту, розроблення продуктивних форм, методів і технологій формування соціально успішної особистості; підвищення професійної компетентності педагогів з даних питань; налагодження партнерської взаємодії закладів загальної середньої освіти з метою сприяння формуванню соціальної компетентності старшокласників.

Обговорення. Проблема формування успішної особистості, зокрема, старшокласників перебуває у полі зору зарубіжних і вітчизняних вчених, які намагаються дослідити її різні аспекти та прояви.

Означена проблема у зарубіжних джерелах представлена як складова більш загальних питань. Як зазначають дослідники (Satterlee, & Matuska 2018), неодмінною передумовою виникнення в учнів мотивації до успішної діяльності та досягнення ними певних практичних успішних результатів є їх співпричетність до процесу навчання, коли учні і вчителі стають рівноцінними партнерами у процесі оволодіння певними знаннями й навичками, а учням відводиться більш активна роль (р. 20). Демократична співпраця з вчителями й однолітками на рівноправних засадах дозволяє розвивати в учнів критичне

мислення, схильність до аналізу, сприяє більш змістовним стосункам у навчальному середовищі та, зрештою, допомагає їм досягнути соціально значущих цілей і стати соціально успішними особистостями (NMSA, 2010, р.17).

Погоджуємось із вченими (Merrell, & Gimpel 1998), які вважають, що фундаментальним у здатності школяра до розвитку соціальних навичок, соціальної мобільності та соціальної активності є формування його прагнення до успішних результатів у своїй діяльності, навчанні (р. 104).

Важливою, на нашу думку, є теорія мотивації досягнення успіху (Аткінсон, 1964), за якою прагнення людини до успіху в певній ситуації визначається наступною формулою $T = M \times P \times I$, де T – це сила прагнення індивіда до успіху в конкретній ситуації і певному виді діяльності, M – це величина мотиву досягнення, P – прогноз успішності, його ймовірність, I – суб'єктивна цінність досягнення успіху. При цьому важливим вважаємо те, що мотивація досягнення оперує двома стратегіями – прагненням до успіху й уникненням невдач. Однак, зауважимо, що в роботі зі старшокласниками увагу важливо звертати на правомірність засобів, за допомогою яких у навчанні і в дорослому житті досягаються високі результати.

Є позиція, що успішною можна вважати людину, яка досягла вищого ступеня в ієрархії потреб особистості, задовольнила базові фізіологічні потреби, потреби в безпеці та комфорті, соціальні потреби, а отже тепер може ефективно самореалізувати себе професійно (Маслоу, 2008). Мертон вважав, що успіх або поразка є результатом особистісних якостей людини (Мертон, 2006). Існує думка, що людина забуває про час, голод, свою соціальну роль, відчуваючи себе успішною (Farmer D., 1999 & Mihaly Csikszentmihalyi, 1999).

Ми цілком погоджуємося із думкою щодо того, що надзвичайно важливим засобом досягнення успішності є сама особистість і процес

переживання, сприймання і ставлення до успішності в будь-якій діяльності (Kruger, 1999). Адлер зазначає, що на формування «успішності» впливає соціальний фактор. Характер людини формується під впливом її «життєвого стилю», тобто системи цілеспрямованих потягів, що закладаються у дитинстві. Рушійною силою, що змушує людину хотіти бути успішною, є соціальний інтерес. Саме завдяки цьому інтересу реалізується потреба в досягненні успішності, самоствердженні особистості як компенсації «комплексу неповноцінності». Розвиток особистості залежатиме від того, яким чином цей комплекс буде компенсуватися (Адлер, 1988).

У контексті проблеми російська дослідниця Бухаленкова серед видів успіху виокремлює «успіх-популярність», «успіх як визнання авторитетними особистостями», «успіх як переборення та самовизначення» та «успіх-покликання» (Бухаленкова, 2013). Дослідниця Гриньова з Казахського національного педагогічного університета імені Абая аналізує вікову динаміку проектування людиною життєвого шляху на етапах дорослішання. Нею доведено, що сензитивним віковим періодом проектування особистістю життєвого шляху є юність, старшокласники, коли відбувається усвідомлення юнаками власної індивідуальності, самовизначення в особистісному, професійному та інших доменах життя, конструювання життєвих цілей у майбутньому на досягнення успіху, соціальної успішності (Гриньова, 2014).

Важливими для нас є сучасне дослідження Ткачук, яка розробила і впровадила педагогічні умови формування у старшокласників спрямованості на майбутній професійний успіх у процесі професійної орієнтації (Ткачук, 2015).

Пасечнікова доводить, що складовими формування у старшокласників орієнтації на досягнення життєвого успіху виступають усвідомлення ними життєвого успіху як власної цінності, спрямованість педагогів і батьків на власний успіх і успіх учня, створення в навчальному закладі середовища, що

стимулює старшокласника до самоформування рис успішної особистості. Вона наголошує, що «орієнтація на досягнення життєвого успіху» – це вмотивована спрямованість особистості на досягнення високого результату діяльності, яка має громадське визнання й особистісну значущість (Пасечнікової, 2008).

Таким чином, результати нашого дослідження підтверджуються результатами інших досліджень і розкривають основні проблеми і питання формування соціально успішної особистості старшокласника у науковій теорії і практиці.

Висновки. У процесі теоретичного й практичного осмислення проблеми формування успішної особистості старшокласника ми дійшли висновку, що вона є вкрай актуальною в сучасних соціокультурних умовах. Українське суспільство гостро потребує соціально зрілої, творчо активної молоді, зорієнтованої на суспільно значущі досягнення й позитивну самореалізацію у всіх сферах життєдіяльності людини, здатних не лише пристосовуватися до оточуючого світу, а й конструктивно його перетворювати задля спільного блага.

Відтак, модель підготовки успішного і компетентного випускника школи, нові умови життя потребують нового мислення, нової культури діяльності, якісно іншої освіти, що готує особистість до постійного оновлення, навчання протягом усього життя. Формуючи особистість, яка здатна до самоосвіти, самостійного вирішення особистих і глобальних проблем, творчості, саморозвитку і самореалізації, школа створює платформу для її успішного соціального старту.

Таким чином, педагоги повинні звернути увагу на розвиток у дітей: здатностей до адаптації, готовності до трансформації й безстресового прийняття змін; умінь генерувати креативні рішення, ініціювати конструктивне розв'язання різноманітних суспільно-політичних проблем; відповідально

користуватися особистими свободами, поважаючи права іншої людини; навичок продуктивної самореалізації в обраному виді діяльності й проявів просоціальної громадянської позиції. Вищезазначені завдання визнаються актуальними як системою освіти й українським суспільством, так і міжнародною спільнотою.

Список використаних джерел

- Adler, A. (1988). *Problems children*. *Individ. Psychology*, V. 44, 4.
- Atkinson, J. M. (1964). *An introduction to motivation*. N.Y., van Nostrand, 344.
- Farmer, D. (1999). «Flow» and Mihaly Csikszentmihalyi. Retrieved from <http://austega.com/gifted/16-gifted/articles/24-flowand-mihaly-csikszentmihalyi.html>
- Kruger, J. (1999). Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments / J. Kruger, D. Dunning // *Journal of Personality and Social Psychology*. 77 (6). Retrieved from <http://gagne.homedns.org/~tgagne/contrib/unskilled.html>
- Maslou, A. (2008). *Motivation and Personality* / Per. s angl. SPb.: Piter, 352.
- Merton, R. (2006). *Social theory and social structure*/ Robert Merton. M.: AST: AST MOSKVA: HRANITEL', 873
- Merrell, K. W., & Gimpel, G. A. (1998). *Social Skills of Children and Adolescents: Conceptualization, Assessment, Treatment*. Mahwah, NJ: Erlbaum, 216.
- National Middle School Association (2010). *This we believe: Keys to educating young adolescents*. Westerville, OH: Author.
- Rudakova, I.A. (2009). Principles of modelling of metadesign activity. *Russian psychological journal*, Vol. 6. 59–67.
- Satterlee, A. V. Matuska, J. (2018). Actualizing characteristics of successful schools for young adolescents through co-teaching. *Middle School Journal*, 29. 17–25.
- Super, D. E. (1990). A life-span space approach to career development. / D. Brown, L. Brooks and Associates (Eds.). *Career choice and development*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, 1990. 197–261.
- Tkachuk, I. (2015). Studies of the individual success achievement phenomenon in psychological and educational theory and practice. *European Applied Sciences*. Stuttgart, Germany. ORT Publishing, 35 (3).
- Амонашвили, Ш. А. (1990). *В школу – с шести лет. Педагогический поиск*. Москва. Педагогика.
- Батурин, Н. А. (1979). *Влияние успеха и неудачи на функциональное состояние и результативность деятельности*. Ленинград. Речь.
- Бех, І. Д., Чорна, К. І., Киричук, В. А., Кириленко, С. В., Кириченко, В. І., Корецька, Л. В., Остапенко, О. І., Пруцакова, О. Л., Харченко, Н. В., Шкільна, І. М. & Журба, К. О. (2019). *Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей*. Київ: ПІВ НАПНУ.
- Бодалев, А. А. (1982). *Восприятие и понимание человека человеком*. Москва. Издательство Московского университета.
- Бухаленкова, Д. А. (2013). Представления современных подростков об успехе.

Национальный психологический журнал, 4 (12). 31-35.

Гринева, О. М. (2014). Исследование проблемы смысложизненной самореализации в юношеском возрасте. *Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия Педагогика и психология*. Алматы: КазНПУ им. Абая, 2. 69–76.

Дьюи, Д. (1923). *Школа и ребенок*. Москва. Государственное издательство.

Дячук, В. І. (2010). Формування життєвої компетентності старшокласника та його підготовка до життєвого успіху. *Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць*. Миколаїв: МДУ ім. В.О. Сухомлинського, 69 (3). 183-189.

Корчак, Я. (1976). *Як любити дітей*. Київ. Радянська школа.

Макаренко, А. С. (1953). *Твори в 7 т. Т. 3*. Київ. Радянська школа.

Міністерство освіти і науки України. (2016). *Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи*. Взято з <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konceptsiya.pdf-2016/>.

Монтессорі, М. (2004). *Метод наукової педагогіки, застосований до дитячого виховання в будинках дитини*. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки. Київ. Вища школа.

Пасечнікова, Л. П. (2008). Формування успішної особистості: *Методичні рекомендації*. Донецьк: Каштан.

Рубинштейн, С. Л. (1946). *Основы общей психологии*. Москва. Государственное издательство.

Сухомлинський, В. О. (1976). *Вибрані твори. В 5 т.* Київ. Радянська школа. Т. 1: Духовний світ школяра.

Тульчинський, Г. Л. (1990). *Разум, воля, успех: О философии поступка*. Ленинград. Издательство Ленинградского ун-та.

Ткачук, И. И. (2014). *Формирование направленности старшеклассников на будущий профессиональный успех: проблемы и пути их решения в Украине*. Уч. записки Бакинского славянского ун-та. Баку, 58–68.

Ушинский, К. Д. (1952). *Собрание сочинений: В 11 т.* Москва. Издательство Академии педагогических наук РСФСР.

Шацкий, С. Т. (1980). *Избранные педагогические сочинения: В 2 т.* Москва. Педагогика. Т. 2.: Проблемы воспитания, образования и обучения в советской школе.

References

Adler, A. (1988). Problems children. *Individ. Psychology*, 44 (4).

Atkinson, J. M. (1964). *An introduction to motivation*. N.Y., van Nostrand, 344 p.

Farmer, D. (1999). «Flow» and Mihaly Csikszentmihalyi. Retrieved from <http://austega.com/gifted/16-gifted/articles/24-flowand-mihaly-csikszentmihalyi.html>

Maslow, A. (2008). *Motivation and personality*. St. Petersburg: Piter.

Merton, R. (2006). *Social theory and social structure*. Moscow: AST.

Merrell, K. W., & Gimpel, G. A. (1998). *Social skills of children and adolescents: Conceptualization, assessment, treatment*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

Kruger, J., & Dunning, D. (1999). Unskilled and unaware of it: How difficulties in recognizing one's own incompetence lead to inflated self-assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(6). Retrieved from <http://gagne.homedns.org/~tgagne/contrib/unskilled.html>

National Middle School Association (2010). *This we believe: Keys to educating young*

adolescents. Westerville, OH: Author.

Rudakova, I. A. (2009). Principles of modelling of metadesign activity. *Russian Psychological Journal*, 6, 59–67.

Satterlee, A. V., & Matuska, J. (2018). Actualizing characteristics of successful schools for young adolescents through co-teaching. *Middle School Journal*, 29, 17–25.

Super, D.E. (1990). *A life-span space approach to career development*. In D. Brown & L. Brooks (Eds.), *Career choice and development* (pp. 197–261). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Tkachuk, I. (2015). Studies of the individual success achievement phenomenon in psychological and educational theory and practice. *European Applied Sciences* (pp. 35–3). Stuttgart, Germany. ORT Publishing.

Amonashvili, Sh. A. (1990). *V shkolu – s shesty let. Pedagogicheskii poisk* [To school – from six years. Pedagogical search]. Moscow. Pedgogika.

Baturin, N. A. (1979). *Vlianie uspekha i neudachi na funktsionalnoe sostoianie i rezultativnost deiatelnosti* [The influence of success and failure on the functional state and effectiveness of activities]. Leningrad: Rech.

Bekh, I.D., Chorna, K.I., Kyrychuk, V.A., Kyrylenko, S.V., Kyrychenko, V.I., Koretska, L.V., Ostapenko, O.I., Prutsakova, O.L., Kharchenko, N.V., Shkilna, I.M., & Zhurba K.O. (2019). *Prohrama “Nova ukrainska shkola” u postupi do tsinnosti*. [The program “New Ukrainian School” in the progress of values]. Kyiv: IPV NAPNU.

Bodalev, A. A. (1982). *Vospriatie i ponimanie cheloveka chelovekom* [Perception and understanding of human by human]. Moscow: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta.

Bukhalenkova, D. A. (2013). *Predstavleniia sovremennykh podrostkov ob uspekhe* [Modern teenagers’ perceptions of success]. *Natsyonalnyi Psikhologicheskii Zhurnal*, 4(12), 31–35.

Grineva, O. M. (2014). *Issledovanie problemy smyslozhiznennoi samorealizatsii v yunosheskom vozraste* [A study of the problem of meaningful life self-realization in adolescence]. In *Vestnik Kazakhskogo natsionalnogo pedagogicheskogo universyteta imeni Abaia. Seriya Pedagogika i psikhologiya: Vol. 2* (pp. 69–76). Almaty: KazNPU im. Abaia.

Dewey, D. (1923). *Shkola i rebenok* [School and child]. Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo.

Diachuk, V. I. (2010). *Formuvannia zhyttievoi kompetentnosti starshoklasnyka ta yoho pidhotovka do zhyttievoho uspihu* [Formation of life competence of high school student and his preparation for life success]. In *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu im. V.O. Sukhomlynskoho: zbirnyk naukovykh prats: Vol. 69* (3) (pp. 183–189). Mykolaiv: MDU im. V.O. Sukhomlynskoho.

Korczak, J. (1976). *Yak liubyty ditei* [How to love children]. Kyiv: Radianska shkola.

Makarenko, A. S. (1953). *Tvory: Vol. 3* [Works]. Kyiv: Radianska shkola.

Ministry of Science and Education of Ukraine. (2016). *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* [New Ukrainian School: Conceptual Principles for Secondary School Reform]. Retrieved from <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/ko-nczeczziya.pdfua-sch-2016/>

Montessori, M. (2004). *Metod naukovoї pedahohiky, zastosovuvanyi do dytiachoho vykhovannia v budynkakh dytyny* [The method of scientific pedagogy applied to children's education in children's homes]. In *Khrestomatiia z istorii doshkilnoi pedahohiky*. Kyiv: Vyshcha shkola.

Pasechnikova, L. P. (2008). *Formuvannia uspishnoi osobystosti* [Formation of a successful personality]. Donetsk: Kashtan.

Rubinshtein, S. L. (1946). *Osnovy obshchei psikhologii* [Fundamentals of general psychology]. Moscow: Gosudarstvennoe izdatelstvo.

Sukhomlinskii, V. O. (1976). *Vybrani tvory: Vol. 1* [Selected works]. Kyiv: Radianska shkola: Dukhovnyi svit shkoliara.

Tulchynskiy, H. L. (1990). *Razum, volia, uspekh: O filosofii postupka* [Reason, will, success: On the philosophy of action]. Leningrad.

Tkachuk, I. I. (2014). Formirovanie napravlenosti starsheklassnikov na budushchii professionalnyi uspekh: problemy i puti ikh resheniia v Ukraine [Formation of the orientation of high school students to future professional success: problems and ways to solve them in Ukraine]. In *Uchenye zapiski Bakinskogo slavianskoho universiteta* (pp. 58–68). Baku.

Ushynskiy, K. D. (1952). *Sobranie sochinenii: Vol. 1-11* [Collection of works]. Moscow: Izdatelstvo Akademii pedagogicheskikh nauk RSFSR.

Shatskiy, S. T. (1980). *Izbrannye pedagogicheskie sochyneniya: Vol. 2* [Selected pedagogical works]. Moscow: Pedagogika.

Дата подання рукопису 01.08.2020

Дата прийняття рукопису до друку 25.09.2020